

органи приймаються жінки, які мають однакові із чоловіками функціональні обов'язки та робоче навантаження, але світовий досвід свідчить, що без залучення жінок неможливе демократичне реформування ОВС.

Залучення до служби жінок більш рельєфно висвітлює необхідність реформування усєї системи ОВС за основними напрямками: 1) створення та реалізація програми гендерного паритету в міліції (висування однакових вимог та надання рівних можливостей під час проходження служби чоловікам та жінкам, у тому числі в кар'єрних пересуваннях); 2) відкрита боротьба з можливими сексуальними домаганнями та іншими проявами гендерної дискримінації під час несення служби; 3) впровадження в окремих підрозділах за необхідністю політики «позитивної дискримінації», тобто цілеспрямованої підтримки та сприяння просуванню жінок.

Подальший аналіз стане в пригоді під час реалізації державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності, а також для формування відомчих програм попередження порушень прав жінок, які проходять службу в правоохоронних органах. Водночас необхідність отримання більш деталізованої інформації з проблемних питань діяльності жінок у правоохоронних органах є запорукою подальших прикладних досліджень у цій сфері, проведених комплексно у соціологічному, правовому та філософському вимірах.

Список літератури: 1. Свеженцева Ю. О. Аналіз проблеми гендерної нерівності в органах внутрішніх справ крізь призму теорій визнаних і сторонніх, схизмогенезису та маргінальності / Ю. О. Свеженцева, А. В. Мороз // Наукові студії Львівського соціологічного форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін»: зб. наук. праць. – Л.: ВЦ Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2008. – С. 375–379. 2. Лапшина В. Л. Социально-психологические проблемы профессиональной самореализации женщин-сотрудниц ОВД / В. Л. Лапшина // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 8. – С. 21–24.

Надійшла до редколегії 19.03.2010

УДК 316.334.22

М. О. Чміль, О. С. Скляр

Вплив суїциду на діяльність ОВС

Наведено результати досліджень основних складових, які впливають на суїцид працівників міліції. Розглянуто вплив умов праці на це дане явище.

Приведены результаты исследований основных составляющих, которые влияют на суицид сотрудников милиции. Рассмотрено влияние условий труда на это данное явление.

The results of researches of basic electors which influence on the suicid of police officers are stated in the article. Influence of labour conditions on this negative phenomenon is examined.

У когось життя невдале – отруйний черв гризе його серце. Бодай він слідкує за тим, щоб вдалішою була його смерть.

Фрідріх Ніцше

Кількість самогубств в Україні з 1999 по 2003 р. помітно зменшилася (рис. 1), але політичні та економічні зрушення, державна нестабільність можуть сприяти зростанню числа випадків суїциду.

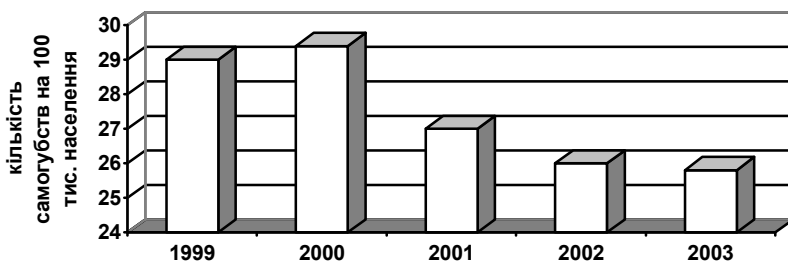

Рис. 1. Кількість самогубств в Україні на 100 тис. населення за роками

Самогубство є вкрай негативним явищем для кожної країни. Країни колишнього Радянського Союзу є безумовними «лідерами» за кількістю самогубств. Перше місце за цим показником посідає Литва, де на кожні 100 тис. населення припадає більш 44 самогубств. За Литвою йдуть Росія, Україна, Казахстан, Латвія, Білорусія та Естонія. Ті ж самі країни входять і до переліку, який подають французькі вчені (з невеликою розбіжністю у даних). Україна посідає друге місце. **Наприклад, в Україні у 2006 р. зареєстровано 63 тис. смертей, з яких самогубство становить 15,9 %.** В інших країнах світу це питання стоїть не так гостро. Так, на 100 тис. населення Швейцарія має 24,4 % самогубств на рік, Бельгія – 23,1 %, Японія – 21,1 %, ФРН – 20,3 %.

Самогубства погіршують авторитет не лише держави взагалі, а й ОВС зокрема, а також завдають страждань сім'ям загиблих працівників міліції.

Суїцидальна поведінка людей як у силових структурах, так і серед цивільного населення є результатом складної взаємодії різного роду соціальних, психологічних, психофізіологічних та соціокультурних чинників, наслідком соціально-психологічної

дизаптації особистості в умовах мікросоціального конфлікту. Для попередження цього негативного явища в правоохоронних органах необхідно визначити основні причини самогубств.

До основних причин суїциду в правоохоронних органах відносяться:

- конфлікти (сімейні стосунки, відносини у колективі);
- професійні хвороби;
- психічні розлади;
- шкідливі звички;
- соціальні проблеми;
- постійний страх (покарання, нападу, перевірки);
- природні чинники;
- умови праці.

Самогубства залишаються однією з головних причин загибелі співробітників правоохоронних органів (рис. 2).

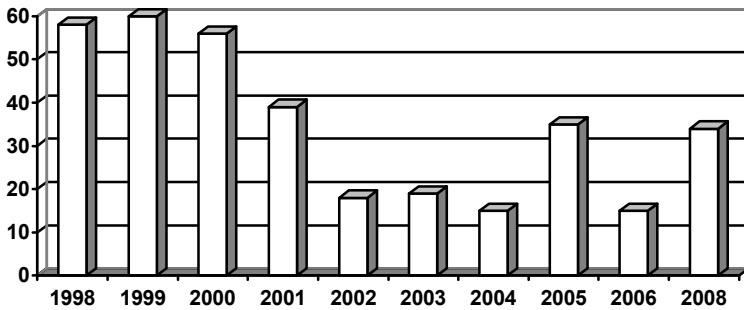

Рис. 2. Кількість загиблих працівників міліції в Україні від суїциду

У середньому за рік в Україні серед загального числа загиблих працівників МВС приблизно 40 % становлять особи, які скоїли самогубство.

Ці втрати особового складу становлять, наприклад: у 2004 р. – 12,5 %; у 2005 р. – 28,2 %; у 2008 р. – 25,9 %. Рівень травматизму серед особового складу органів та підрозділів ОВС певним чином впливає на рівень суїцидальності. Так, за вказаний час загальна кількість травмованих та поранених збільшилася в 1,48 разу і становить у 2004 р. 2246 працівників міліції, у 2005 р. – 3331, а у 2008 р. – 3458. На рис. 3 показана закономірність, яка вказує на те, що зростання загальної кількості загиблих відповідає зростанню кількості загиблих від суїциду.

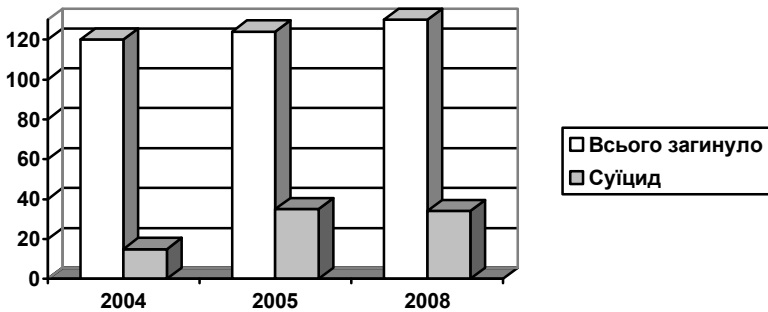

Рис. 3. Кількість загиблих працівників міліції в 2004, 2005 та 2008 роках (загальна та суїцид)

Таким чином, ступінь небезпеки для працівників міліції впливає і на кількість випадків самогубств.

Викликає занепокоєння той факт, що в 97 % випадків заподіюють собі смерть психічно здорові працівники, що свідчить про зростання психоемоційної напруженості, пов'язаної з об'єктивними негативними чинниками (загальне зниження життєвого рівня, складні сімейні стосунки, зростання переважень та ін.) та суто зовнішніми причинами. Вплив умов праці працівників міліції на їх працездатність та боєздатність не викликає сумнівів, але питання умов праці як основна причина суїциду ще не розглядалося. Можна виділити наступні фактори, що впливають на зростання суїцидального ризику при несенні служби у працівників міліції:

- надзвичайні та екстремальні ситуації;
- режим праці і відпочинку;
- небезпечні чинники;
- психоемоційні чинники;
- шкідливі звички.

Результати проведеного дослідження свідчать, що тривала екстремальна ситуація, пов'язана зі збройним конфліктом, є значним психотравмуючим чинником, що формує психогенну депресію і бере участь у суїцидогенезі. Екстремальні умови для працівників правоохоронних органів виникають, як правило, під час несення служби. Дані соціологічних досліджень вказують на те, що працівники слідчих органів у 50 % службових ситуацій перебувають в екстремальних умовах, працівники міліції суспільної безпеки – у 52 %, працівники карної міліції – у 60 % і працівники спецпідрозділів МВС – у 64 %. Екстремальні умови, у свою чергу, серйозно впливають на стан здоров'я пра-

цівника міліції, зокрема вони призводять до підвищення втоми, рівня травматизму, поранень, психічних розладів, професійних деформацій, загибелі, суїциду і т. д. Найбільш небезпечним є той факт, що ситуація, яка змінюється, може призвести до дестабілізації поведінки людини, до зриву виконання поставленого завдання при проведенні операції і в зв'язку з цим до групового травматизму, загибелі і можливого вчинення самогубства.

Додатковий негативний вплив на працівників органів внутрішніх справ справляють висока напруженість їхньої праці та велика завантаженість. Умови служби впливають на працездатність особового складу ОВС. Психічні порушення, пов'язані з екстремальними умовами праці, тривають від 1 тижня до 30 років. У 10 % осіб при психічних порушеннях згодом стан погіршується, у 20 % симптоми залишаються, у 40 % симптоми залишаються в стертій формі й у 30% ознаки розладів за цей період цілком зникають. Нервово-емоційні навантаження, що виникають, при посттравматичних стресах змушують до 50 % працівників ОВС залишати службу в критичному стресовому стані. Світова статистика вказує на те, що працівники підрозділів поліції, які брали участь в інциденті з масовою загибеллю людей, через 3–5 років залишали службу у зв'язку з порушенням психологічної адаптації (20 %), а при застосуванні зброї на поразку протягом 5 років залишили службу 70 %. Тільки 4 % працівників міліції ефективно виконують свої професійні обов'язки у надзвичайних ситуаціях.

Надзвичайні ситуації являють собою комплекс небезпечних і шкідливих чинників, що завдають не тільки фізичної шкоди людині, але і психологічної. Стихійні лиха, катастрофи техногенного і природного характеру, терористичні акти, збройні конфлікти, масові безладдя, події, пов'язані із загибеллю великої кількості людей, загибель товаришів, великі руйнування призводять до швидкої дестабілізації психічного стану працівників ОВС.

Зусилля та увага людини тривалий час сконцентровані на вирішенні критичної ситуації, при цьому вжиття будь-яких заходів не дає бажаного результату. Це призводить до зниження самооцінки особи, з'являється відчуття безсилля [1]. Зростає емоційна напруга, що може виявлятися проявляється у різких коливаннях настрою (спалахи агресії чергуються зі станом емоційної пригніченості, пошуком співчуття та розуміння з боку оточуючих). З'являються думки про відсутність способів вирішення ситуації, труднощі суб'єктивно сприймаються особистістю як «нездоланні».

У Харківському університеті внутрішніх справ у 2000–2007 роках було проведено опитування офіцерського складу різних

підрозділів МВС і регіонів України. У результаті цього опитування 98,53 % респондентів вказали на те, що працюють більше, ніж встановлено Законом України «Про міліцію» (41 год. на тиждень). А 91,91 % опитуваних вказали, що знаходяться на робочому місці не менше однієї неділі на місяць. Опитування свідчить про перенапруту та перевтому працівників міліції.

Тривале несення служби, пікові навантаження при несенні служби, недостатній час на відпочинок та сон, порушення режиму прийому їжі, викликають стійкі зміни в настрої, що у кінцевому підсумку обумовлюють почуття безвихідності, фаталізму. Ще одним аспектом, пов'язаним із порушенням режиму праці і відпочинку, є зниження інстинкту самозбереження, що призводить до підвищення травматизму. Збільшення рівня захворюваності, травматизму наштовкує працівника міліції на думки, що він не відповідає своїй посаді і не може виконувати поставлені завдання. Суперечності між бажанням служити і неспроможністю виконувати поставлені завдання призводять до вчинення негативних дій.

При проходженні служби на стан здоров'я працівника міліції також впливають різні види енергії (теплова, електрична, ЕМП, шум, радіація). Хімічні речовини здатні впливати на нервову систему людини і викликати розлади психіки. Під дією певних речовин та чинників у найкоротший термін може здійснюватися свідомість людини. На робочому місці і під час відпочинку людина повинна почувати себе комфортно, тому що тривалий дискомфорт викликає певні відхилення від норми: погіршення самопочуття, стану здоров'я, головний біль, поява професійних захворювань, небажання працювати і знаходитися в даному місці, тяжке почуття при проходженні служби.

Серед факторів «суїцидального ризику» шкідливі звички посідають особливе місце. Алкоголь і наркотичні засоби, застосовувані для «розвантаження» після трудового дня, викликають зворотний ефект. З роками цей ефект постійно підсилюється. Третина самогубств скоєна працівниками у стані алкогольного сп'яніння, причому в деяких випадках за високими показниками концентрації алкоголю в крові можна припустити зловживання алкогольними напоями. Пристрасть до алкогольних напоїв виникає внаслідок незадовільних умов праці, відсутності знань та навичок з реабілітації, релаксації та відпочинку. Іноді причиною суїциду є також той факт, що табельна зброя видається психологічно нестійким, схильним до пияцтва працівникам, які за певних обставин використовують її для самогубства.

Велике значення у проявах суїциду мають професійні захворювання працівників міліції. На жаль, професія «правоохоронець» входить до переліку небезпечних професій, де є потреба у

професійному відборі, а це не є гарантією захисту від захворювань. Під час несення служби працівник міліції піддається негативного впливу з боку усіх несприятливих чинників, причому його здоров'я з роками погіршується. Наприклад, на початку 2007 р. зареєстровано 4 випадки вчинення суїциду власниками зброї, які були хворі на онкологічні та інші тяжкі захворювання. Але практично прослідкувати погіршення стану здоров'я власника зброї, зміни його настрою дуже складно. На користь цього твердження свідчить те, що зменшення захворюваності на невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади відбувається разом зі зменшенням темпів зростання інших показників суспільних проблем, наприклад злочинності та суїцидів. Слід наголосити на тому, що суїцидальна активність тісно пов'язана із первинною захворюваністю на невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади. Це вказує на те, що саме первинну захворюваність на неврози і близькі до них психопатологічні стани можна вважати (разом із рівнем суїцидальної активності) показником ступеня напрути у суспільстві, ступеня його неблагополуччя.

Умови праці працівника ОВС впливають не тільки на його фізичний стан, але також на психологічний і моральний стан. Стресові ситуації, пікові навантаження, поранення і загибель людей, використання на поразку вогнепальної зброї призводять до появи у працівників поганого настрою, зміни характеру, зміни поведінки, появи шкідливих звичок (вживання алкоголю, наркотиків, паління). Накопичення негативних емоцій призводить до суїциду. Як психологічні показники клімату виступають: задоволеність працею і результатами службової діяльності; відносини в колективі, стиль керівництва, деструктивні психічні стани співробітників і суїциди.

Фактори оточуючого середовища, що сприяють розвитку стресу у людини, можуть призвести до погіршення стану її самопочуття, роздратування, втоми, виснаження (висока/низька температура повітря, шум, забрудненість території, радіація, погане освітлення, брак їжі, води, інших необхідних ресурсів, перенаселеність тощо). Людина, доведена до розпачу, протягом тривалого часу піддається впливу депресивного чинника. У цьому випадку небезпечні і шкідливі чинники навколишнього середовища відіграють вирішальну роль.

Шкідливі та екстремальні умови праці впливають по-різному на кожну особу, але наслідки в кожному випадку є однаковими. Наприклад, на рис. 4 вказані статистичні дані за віковим критерієм щодо осіб, які скоїли самогубство.

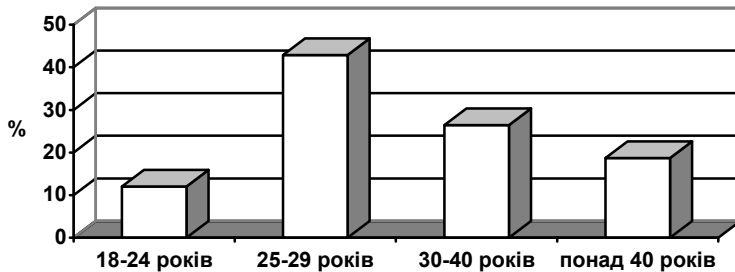

Рис. 4. Розподіл випадків самогубств серед особового складу ОВС за віком

У перші роки служби до молодого правоохоронця ставляться поблажливо, що допомагає йому уникати труднощів, але згодом проблеми накопичуються і міліціонер не може адекватно їм протидіяти. Самогубства у правоохоронних органах пов'язані також зі статтю працівників. В ОВС частка чоловіків набагато більша за частку жінок, в оперативних підрозділах майже 100 % чоловіки. Але чоловіки гірше переносять поразки і стреси, а відтак – відсоток смертей внаслідок самогубства серед «сильної половини» є більшим, ніж серед жінок.

Руйнівна дія зазначених чинників обумовлена незадоволеністю комплексу потреб особи, зокрема: фізіологічної потреби (їжа, пиття, відпочинок, сон, житло, продовження роду), потреби у безпеці, що передбачають психологічну, соціальну та фінансову стабільність, потреби у любові та приналежності (гармонійні стосунки у сім'ї), а також потреби у визнанні, самоповазі (комфортні відносини в професійній або неформальній групі, авторитет серед колег, позитивна самооцінка) самоактуалізації, що передбачає можливість реалізувати природні здібності, високу продуктивність діяльності та розвиток творчості.

Психогенні депресії, що характеризувалися тривалістю та інтенсивністю, посідали провідне місце поруч з розладами неспихотичного рівня. Приблизно в 90 % суїцидів відзначалася наявність симптомів депресії внаслідок того чи іншого психотравмуючого чинника (занепокоєння, страх, тривога, реакція горе). Відзначалися панічна реакція, гнів, різка зміна настрою, нестримний плач чи сміх. Особливу роль серед зазначених станів відігравали тривога і страх за життя близьких, реакції, пов'язані з почуттям сорому і приниженням гідності і честі при розголошенні факту приниження. Ендогенна депресія є частим ускладненням посттравматичного стресового розладу [2], що істотно підвищує ризик суїциду.

При вивченні особових справ, незалежних характеристик, а також в ході проведення бесід необхідно встановити наявність конкретних показників суїцидального ризику, пов'язаних із безпекою життєдіяльності та умов праці, наприклад:

- 1) наявність нещасних випадків (травм, опіків, ДТП і т. п.);
- 2) емоційна чутливість, вразливість, нестійкість;
- 3) комбінована конфліктна ситуація;
- 4) тривалість складної ситуації;
- 5) наявність ситуації невизначеності, неможливості впливати на хід подій, тенденція погіршення ситуації, що оцінюється як безвихідна;
- 6) наявність аналогічної ситуації в минулому, яка не мала позитивного вирішення;
- 7) зростання частоти скарг на втому, непорозуміння;
- 8) суб'єкт є перевтомленим, виснаженим наднормативним навантаженням, не має можливості відпочити і відновити свої сили;
- 9) суб'єкт ослаблений хворобою;
- 10) обтяження становища суб'єкта поганими побутовими умовами, незадовільним харчуванням, браком коштів і т. п.;
- 11) відзначення у суб'єкта розладів сну, зниження апетиту, ваги, скарг на самопочуття;
- 12) поява або посилення шкідливих звичок (паління, алкоголізація);
- 13) зміна місця навчання чи роботи без істотних причин, скарги на непорозуміння, конфлікти в школі, армії, на попередньому місці служби, у родині.

Список літератури: 1. Сулицький В. В. Психологія суїцидальної поведінки : монографія / В. В. Сулицький // К. : Леся, 2001. – 316 с. 2. Тимченко О. В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України (соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики) : монографія / О. В. Тимченко. – Донецьк : Донец. ун-т внутр. справ МВС України, 2003. – 236 с. 3. Львова И. Н. Суицид как объект изучения: философско-правовой аспект / И. Н. Львова // Современное право.– 2007. – № 1. – С. 5.

Надійшла до редколегії 16.02.2010